

Izabela Glac

ORCID 0000-0002-9280-7754

Wojciech Glac

ORCID 0000-0001-6363-9336

DOI: 10.34866/7h5f-3j48

Prawne i psychospołeczne skutki pandemii choroby COVID-19 dla edukacji w Polsce – wybrane aspekty

Legal and psychosocial effects of the COVID-19 pandemic for education in Poland – selected aspects

*Dziecko ma prawo do poważnego traktowania jego spraw,
do sprawiedliwego ich rozważania.*

Janusz Korczak

Key words: remote education, education system, Covid-19, effects of the pandemic.

Abstract: Development and supervision of the changes in the COVID-19 pandemic for social life, education and the educational system. The authors undertook a scenario of a mass topic of scientific research on science, psychology and pedagogy, and it is drought during the epidemic in Poland, from March 2020. The considerations concern psychosocial effects on the education system, their needs and rules regarding problems. In the context of the history related to the issues raised, system technique tools in remote, reorganization of school management.

Słowa kluczowe: edukacja zdalna, system oświaty, Covid-19, skutki pandemii.

Streszczenie: Opracowanie stanowi analizę i przegląd opisywanych skutków pandemii COVID-19 dla życia społecznego, w aspekcie edukacji i systemu oświaty. Autorzy podjęli próbę syntetycznego opisanie wybranych problemów pozostających na styku nauk prawnych, psychologii i pedagogiki, a które wyłoniły się w okresie stanu epidemii w Polsce, od marca 2020 roku. Rozważania dotyczą psychospołecznych skutków dla beneficjentów systemu oświaty, ich potrzeb i zasadniczych problemów. W kontekście prawnym poruszono zagadnienia wprowadzania nauki w formie zdalnej, reorganizacji systemu zarządzania szkołami.

Wprowadzenie

Żyjemy w czasie kryzysu zdrowia publicznego, który zagraża całemu światu, jest on spowodowany pojawieniem się i rozprzestrzenieniem koronawirusa SARS-CoV-2, który może powodować ciężki zespół niewydolności oddechowej. I chociaż choroby zakaźne pojawiały się w różnych okresach historycznych na przestrzeni dziejów, w ostatnich latach globalizacja ułatwiła rozprzestrzenianie się czynników patologicznych, co przyczyniało się do powstawania globalnych pandemii. Owa globalizacja zwiększa trudność w powstrzymaniu infekcji, które mają istotne konsekwencje

polityczne, gospodarcze i psychospołeczne i prowadzą do pilnych wyzwań w zakresie ochrony zdrowia publicznego (Bloom, Cadarette, 2019).

W II połowie grudnia 2021 roku Światowa Organizacja Zdrowia prowadząca stały monitoring sytuacji epidemicznej w skali globalnej podawała, że od początku 2020 roku wykryto na świecie ponad 272 mln (<https://covid19.who.int/>, dostęp: 15.12.2021 roku) przypadków zachorowania, zaś ponad 5 mln ludzi zmarło w wyniku zakażenia wirusem SARS-Cov2 i jego implikacji. W Polsce od 3 stycznia 2020 roku wykryto blisko 4 mln przypadków zachorowania, gdzie ponad 90.000 osób zmarło (<https://covid19.who.int/region/euro/country/pl>, dostęp: 15.12.2021 roku). Dane tu przytoczone obrazują skalę zjawiska pandemii w aspekcie globalnym i lokalnym jako niespotykanego w ostatnich dziesięcioleciach zdarzenia, które już choćby poprzez efekt skali przyniosło diametralne zmiany w strukturze społecznej.

Trwający od marca 2020 roku stan epidemii¹ w Polsce spowodował konieczność wprowadzenia instytucji do systemu prawnego, które były dotąd nieznanne, bądź marginalnie wykorzystywane. Dalekosiężne skutki pandemii dla legislacji widoczne pozostają w licznych aktach wykonawczych, zwłaszcza rozporządzeniach, które stały się zasadniczą formą stanowienia prawa, odbiegającą od zasady prymatu ustawy jako źródła prawa. Skutkiem przyjętej formuły stały się liczne i często zmieniane akty wykonawcze, wpływające destabilizująco tak na uwarunkowania społeczne, zaburzając przyjętą dotąd zasadę pewności stanowienia prawa, jak i na organy administracji publicznej, których działania pozostają związane zasadą legalizmu, którą trudno ściśle zachować wobec zmienności prawa.

W ocenie autorów, jedną z dziedzin życia społecznego w sposób szczególny dotkniętą wymuszonymi okolicznościami faktycznymi zmianą pozostała edukacja na każdym jej poziomie. Wydaje się, że czas na pogłębione analizy krótko-, średnio- i długofalowych skutków (bądź efektów) trwającego w chwili oddawania do redakcji niniejszego opracowania od prawie 20 miesięcy, stanu epidemii – nastąpi po jego zakończeniu, którego to momentu nie sposób przewidzieć. W sposób szczególny wydaje się on być możliwy do obserwacji i badań na grupie osób, które podejmowały kształcenie w okresie pandemii, w nowych formach, często przygotowywanych ad hoc, tj. w formie zdalnych bądź hybrydowych zajęć lekcyjnych, wykładów, seminariów i kursów.

Celem, jaki postawili sobie autorzy w niniejszej publikacji, jest analiza wpływu i znaczenia zjawiska pandemii jako nie tylko stanu zagrożenia biologicznego, ale długotrwałej sytuacji społecznej i prawnej, w której w sposób wymuszony i nieprze-

¹ Stan epidemii w Polsce wprowadzono Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. poz. 491 z późn. zm.), wydanego na podstawie art. 46 ust. 2 i 4 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. z 2019 r. poz. 1239 i 1495 oraz z 2020 r. poz. 284, 322 i 374).

widziany znalazł się system edukacji na każdym jego poziomie. Licząc na życzliwe przyjęcie autorzy podjęli próbę interdyscyplinarnego podejścia badawczego oraz analizy teoretycznej pozostającej na styku nauk prawnych, psychologii i pedagogiki.

Prawne skutki pandemii COVID-19 wobec systemu oświaty

Z uwagi na ryzyka płynące z możliwości transmisji wirusa SARS-Cov2 prawodawca wprowadził w miejsce dotychczasowej formy prowadzenia zajęć szkolnych, w formie stacjonarnej, w budynkach placówek oświatowych metodę nauczania zdalną (on-line), z wykorzystaniem metod i technik nauki oraz pracy na odległość. Tego rodzaju zmiana legislacyjna pozornie techniczna, w sposób diametralny wpłynęła na funkcjonowanie szkół i innych placówek, ale jednocześnie rodzin, które musiały dostosować warunki nauki, choćby poprzez doposażenie w sprzęt komputerowy i jego elementy, umożliwiające transmisję w czasie rzeczywistym.

Ustawodawca poprzez art. 28 Ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095 z późn. zm.) wprowadził do Ustawy Prawo oświatowe dwa nowe przepisy pozwalające na wdrożenie poprzez akty wykonawcze zmian w trybie prowadzenia zajęć szkolnych.

W art. 30b Ustawy prawo oświatowe (Dz. U. z 2021 r. poz. 1082 z późn. zm.) ustawodawca przyznał ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania kompetencję, zgodnie z którą w przypadkach uzasadnionych nadzwyczajnymi okolicznościami zagrażającymi życiu lub zdrowiu dzieci i młodzieży, organ ten w drodze rozporządzenia, może czasowo ograniczyć lub czasowo zawiesić funkcjonowanie jednostek systemu oświaty na obszarze kraju lub jego części, uwzględniając stopień zagrożenia na danym obszarze. Wydaje się, że tak szeroko idący przepis obejmować ma sytuacje nie tylko związane z bieżącą w chwili stanowienia pandemią, ale także na jej doświadczeniu ma być swoistym buforem bezpieczeństwa prawnego, poprzez który w razie zaistnienia zdarzeń o podobnych cechach i skutkach społecznych system prawa oświatowego będzie na nie gotowy w takim zakresie w jakim oczywiście pozostanie to możliwe. Trzeba tu poczynić uwagę ogólną, dotyczącą pewnej dowolności legislacyjnej, jaka została uwidoczniła w komentowanym przepisie. W istocie bowiem, przydanie szczególnej kompetencji organowi wykonawczemu, tu ministrowi właściwemu do spraw oświaty i edukacji ma charakter blankietowy, a jego nieostrość do co do formy, w jakiej organ ma w rozporządzeniu regulować sytuację oświaty w stanie zagrożenia dóbr w nim opisanych daje asumpt do wątpliwości o pozostawieniu zbyt daleko idącego luzu decyzyjnego przez ustawodawcę. Jak wskazuje Trybunał Konstytucyjny, co do blankietowych upoważnień organów: Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego możliwe jest też sformułowanie ogólniejszej zasady konstytucyjnej: im silniej regulacja ustawowa dotyczy kwestii podstawowych dla pozycji jednostki (podmiotów podobnych), tym szersza musi być regulacja ustawowa i tym mniej miejsca pozostaje dla odesłań

do aktów wykonawczych. W tych kwestiach, jeżeli ustawodawca korzysta z owych odesłań, to musi znacznie szerzej wyznaczyć treść przyszłych rozporządzeń, m.in. przez szczegółowsze – niż w innych materiałach – ujęcie „wytycznych co do treści aktu”. Innymi słowy, minimum treściowe wytycznych nie ma charakteru stałego, a wyznaczane musi być *a casu ad casum*, stosownie do regulowanej materii i jej związku z sytuacją obywatela. Oczywiście jest przy tym, że „wytyczne” nigdy nie mogą mieć czysto blankietowego charakteru (np. ograniczając się do ogólnego stwierdzenia, że rozporządzenie określi „ogólne zasady”), nawet jednak, gdy przybiorą one postać wskazań merytorycznych, to zawsze pozostanie pytanie, czy – na tle regulowanej materii – stopień ich szczegółowości można uznać za konstytucyjnie dostateczny (Wyrok TK z 26.10.1999 r., K 12/99, OTK 1999, nr 6, poz. 120). Wskazać trzeba bowiem, że zgodnie z art. 92 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jego wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.

Pod rozwagę poddać trzeba, czy regulacja przepisu art. 30b nie pozostaje w sprzeczności z Konstytucją. Jak przyjmuje TK w swoich orzeczeniach: (...) wobec kategoryczności sformułowania art. 92 ust. 1 Konstytucji, za niewątpliwe należy uznać, że wszelkie upoważnienie ustawy, w odniesieniu do którego nie da się wskazać żadnych treści ustawowych, które pełniłyby rolę wytycznych dotyczących treści aktu (Wyrok TK z 20.04.2004 r., K 45/02, OTK-A 2004, nr 4, poz. 30).

Jak słusznie wskazuje Pilich (2021), w art. 30b ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania przekazano do uregulowania w drodze rozporządzenia kwestie czasowego ograniczenia lub czasowego zawieszenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty; nie wskazano natomiast, w jaki sposób mają one być unormowane. Zakresowi spraw przekazanych organowi do uregulowania nie odpowiadają wyznaczające wytyczne do treści aktu. Jak dowodzi praktyka, upoważnienie z art. 30b jest traktowane jako podstawa prawna do całkowicie swobodnego regulowania zasad funkcjonowania szkół i placówek oświatowych w sytuacji zagrożenia (Pilich, 2021).

Wydaje się, że przedmiotowy przepis stanowi przykład naruszenia przez ustawodawcę zasady prymatu ustawy, ponad aktami wykonawczymi. Niewątpliwie, rozporządzenie nie może ustawy zastępować, a jego celem jest jej uzupełnienie.

Podobna wątpliwość dotyczy przepisu art. 30c Prawa oświatowego. Zgodnie z nim: W przypadku, o którym mowa w art. 30b, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania, w drodze rozporządzenia, może wyłączyć stosowanie niektórych przepisów niniejszej ustawy, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o finansowaniu zadań oświatowych w odniesieniu do wszystkich lub niektórych jednostek systemu oświaty, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 30b, w szczególności w zakresie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego, oceniania, kła-

syfikowania i promowania uczniów, przeprowadzania egzaminów, organizacji roku szkolnego i organizacji pracy tych jednostek, a także wprowadzić w tym zakresie odrębne unormowania, tak aby zapewnić prawidłową realizację celów i zadań tych jednostek. Przepis ten stanowi podstawę normatywną rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. poz. 493 z późn. zm.), które weszło w życie z dniem 25 marca 2020 roku, podjęto próbę regulacji trybu działania jednostek oświaty w okresie trwania pandemii. Wobec długotrwałości stanu epidemii ten akt wykonawczy zmieniany był już ponad 30 razy.

Pogląd przeciwny prezentowany bywa w orzecznictwie, które z uwagi na krótki czas obowiązywania przepisów tu komentowanych nie jest jeszcze obfite, jednakże z już opublikowanych wyroków można wysnuć, że ocena blankietowości upoważnienia organu nie jest jednoznaczna, a w każdym razie pogląd ten nie bywa podzielany przez sądy. I tak: Użyte w art. 30c u.p.o. sformułowanie „wyłączyć stosowanie niektórych przepisów” nie powinno być odczytywane jako uprawniające do dokonywania wyłączeń stosowania przepisów w sposób nieograniczony, w szczególności obejmujący całość regulacji w danym przedmiocie, a zatem należy przyjąć interpretację, że art. 30c u.p.o. nie upoważnia do wyłączenia całości czy też znacznej części regulacji, lecz jedynie niektórych przepisów w tym przedmiocie. Przy tym tego rodzaju modyfikacje przepisów – wyłączenie stosowania przepisów ustawy oraz wprowadzenie odrębnych regulacji w rozporządzeniu – nie mogą zmieniać regulacji o podstawowym znaczeniu w danej ustawie. Należy mieć przy tym na uwadze przedmiot regulacji oraz jej wpływ na prawa i wolności jednostki (Wyrok WSA w Białymstoku z 14.10.2021 r., II SA/Bk 685/21, LEX nr 3253707).

Najwięcej zmian dotyczyło przedłużania okresów zawieszania zajęć edukacyjnych realizowanych w formie stacjonarnej. Kolejno, na miarę zmniejszania się liczby przypadków ujawnionych zakażeń etapami podejmowano także próby odwieszania częściowo zajęć, zwłaszcza dla najmłodszych uczniów w edukacji wczesnoszkolnej.

Warta uwagi pozostaje nowelizacja tego rozporządzenia z 3 lutego 2021 roku, która wprowadziła szczególne zasady obsadzania stanowiska dyrektora jednostki systemu oświaty w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w trakcie epidemii COVID-19. A to: 1) przedłużenie powierzenia stanowiska dyrektorowi jednostki systemu oświaty, po uzyskaniu pozytywnej opinii organu sprawującego nadzór pedagogiczny oraz po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i rady szkoły lub placówki, na okres nie dłuższy niż do dnia 31 sierpnia 2026 r., jednak nie krótszy niż jeden rok szkolny, 2) powierzenie pełnienia obowiązków dyrektora jednostki systemu oświaty wicedyrektorowi, a w jednostce, w której nie ma wicedyrektora – nauczycielowi tej jednostki, po uzyskaniu pozytywnej opinii organu sprawującego nadzór pedagogiczny oraz po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i rady szkoły lub placówki, jednak nie dłużej niż do dnia 31 sierpnia

2022 r., albo 3) przedłużenie powierzenia pełnienia obowiązków dyrektora jednostki systemu oświaty, po uzyskaniu pozytywnej opinii organu sprawującego nadzór pedagogiczny oraz po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i rady szkoły lub placówki, jednak nie dłużej niż do dnia 31 sierpnia 2022 r.

O ile przyjąć należy dobrą wiarę prawodawcy, o tyle zmiana ta wydaje się być dość ryzykownym zabiegiem wprowadzającym *lex specialis* umożliwiający przedłużenie kadencji dyrektorów szkół poza trybem dotychczasowym, tj. kadencyjnym i konkursowym, zgodnym z art. 63 ust. 10 Prawa oświatowego². Przy czym przepis ten wydaje się dawać swobodę organowi prowadzącemu jednostkę oświatową, pozwalającą na wybór trybu powołania bądź przedłużenia kadencji. Zgodnie z poglądem WSA w Białymstoku: Rozwiązanie wprowadzone na mocy § 11 ha ust. 1 pkt 1 rozporządzenia COVID jest kolejnym wyjątkiem od ww. zasady powierzenia stanowiska dyrektora szkoły na 5 lat szkolnych. Umożliwia ono bowiem przedłużenie tego okresu nawet o kolejne 5 lat szkolnych (nie krócej niż jeden rok szkolny), bez konieczności przeprowadzania konkursu na to stanowisko, w sytuacji, w której nastąpiła konieczność obsadzenia tego stanowiska przed 2 września 2021 r. Skorzystanie z tego szczególnego rozwiązania jest fakultatywne, co oznacza, że w przypadku konieczności obsadzenia ww. stanowiska przed 2 września 2021 r. organ prowadzący może albo zastosować standardową procedurę, tj. wyłonić kandydata w drodze konkursu na zasadzie art. 63 ust. 10 p.o., albo przedłużyć powierzenie stanowiska dotychczasowemu dyrektorowi na zasadzie § 11 ha ust. 1 pkt 1 rozporządzenia COVID (Wyrok WSA w Białymstoku z 8.07.2021 r., II SA/Bk 412/21, LEX nr 3206424).

Stan pandemii wywołał oczywiste konsekwencje dla oświaty także w sferze finansowej. W noweli Rozporządzenia z 1 września 2020 roku (Dz. U. 2020.493 z dnia 20.03.2020) wprowadzono zmianę dotyczącą regulacji rozliczania dotacji stanowiącej zasadnicze źródło finansowania szkół, na czas trwania stanu epidemii. Zgodnie z §10 pkt 9 Rozporządzenia: W przypadku ograniczenia funkcjonowania szkoły dotowanej na podstawie art. 26 ust. 2 i art. 41 ust. 2 ustawy z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, warunek, o którym mowa w art. 26 ust. 2 i art. 41 ust. 2 tej ustawy dotyczący uczestnictwa ucznia w co najmniej 50% obowiązkowych zajęć edukacyjnych, z których uczeń nie został zwolniony na podstawie przepisów wydanych na podstawie art. 44zb ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, ustala się w danym miesiącu w odniesieniu do okresu, w którym danego ucznia nie obejmowało ograniczenie funkcjonowania szkoły. Dalej w pkt 10: Okres, o którym mowa w ust. 9, nie może być krótszy niż 40% czasu przeznaczanego na obowiązkowe zajęcia edukacyjne, o których mowa w ust. 9.

Wobec rozbieżności w zakresie stosowania ww. przepisów zarysowuje się linia orzecznicza sądów administracyjnych, zgodnie z którą przepisy dotyczące formy rozliczenia dotacji winny być stosowane zależnie od stanu faktycznego i prawnego

² Art. 63 pkt 10 Ustawy Prawo oświatowe: Kandydata na stanowisko dyrektora szkoły lub placówki wyłania się w drodze konkursu. Kandydatowi nie można odmówić powierzenia stanowiska dyrektora.

zaistniałego w danym miesiącu. I tak: Przepisy obowiązujące w związku ze stanem epidemii, a konkretnie przepisy § 10 ust. 9–13 rozporządzenia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r. poz. 493), znajdują zastosowanie w przypadku ograniczenia funkcjonowania szkoły. Jeżeli w danym miesiącu obowiązywało ograniczenie funkcjonowania szkoły, wówczas dotację należy obliczać według zasad określonych w § 10 ust. 9–13 tego rozporządzenia. Jeżeli natomiast w danym miesiącu tego ograniczenia nie było, wówczas należy stosować zasady ogólne wynikające z art. 26 ust. 2 ustawy z 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych, z tym że do ustalenia frekwencji uczniów należy dodatkowo uwzględnić przepis § 10 ust. 13 cytowanego rozporządzenia (Wyrok WSA w Szczecinie z 24.06.2021 r., I SA/Sz 267/21, LEX nr 3191652).

Skutki prawne pandemii wobec systemu edukacji oczywiście zaistniały, przede wszystkim dla beneficjentów tego systemu, tj. uczniów i słuchaczy, ale także dla organów prowadzących, które zmierzyć się muszą z sytuacją niepożądaną, jaką stanowi brak pewności i stabilności prawa.

Psychospołeczne skutki pandemii COVID-19

Omawiany szeroko w mediach ogólnosiątkowy kryzys spowodowany przez pandemię COVID-19, choć dotyczący choroby somatycznej, nie sprowadza się jedynie do problemu samej skali zakażeń i śmiertelności wśród ludzi, ale co istotne jest społecznym przez znaczące ograniczenia i zmiany w funkcjonowaniu wielu sfer życia społecznego, w tym gospodarki, szkolnictwa, edukacji, kultury, sportu itd. Trudną i mającą wpływ na życie społeczne cechą trwającego czasu pandemii jest ciągła zmienność i nieprzewidywalność, a dodatkowo znaczenie ma zaburzenie funkcjonowania, w tym zachwianie regularności i zwyczajnego rytmu dnia, zmiana formy edukacji na zdalną oraz przeciążenie obowiązkami, zmęczenie związane z kontaktem z komputerem i zwiększone obawy o najbliższych. Wszystko to razem silnie wpływa na stan emocjonalny jednostek, kondycję psychiczną rodzin i wszystkie inne relacje międzyludzkie (Grzelak, Żyro, 2021).

W sytuacji tak znaczącego problemu o globalnym zasięgu, jakim jest pandemia, nie można pominąć jakże ważnych aspektów psychospołecznych. Współcześnie ludzie doświadczają przewlekłego napięcia i stresu, który generowany jest przez styl życia i wyzwania dnia codziennego, zaś choroba COVID-19 dodatkowo nasiliła te symptomy, co zaś przekłada się na problemy zdrowia psychicznego o dużym znaczeniu. W tym kontekście warto wspomnieć, iż doświadczanie przez osoby młode różnych form stresu, tak jak to się dzieje w pandemii, bez posiadanych zasobów do konstruktywnego radzenia sobie oraz form pomocy może prowadzić do pojawienia się lub nasilenia szeregu chorób psychicznych, takich jak depresja lub zaburzenia psychotyczne (<https://kijow.pan.pl/?p=612>, dostęp: 15.12.2021 r.).

Co ciekawe, wykazano, iż aktualna pandemia choroby COVID-19 może mieć nawet nasilające się, długoterminowe i niekorzystne skutki dla dzieci oraz młodzieży, w porównaniu z osobami dorosłymi (Shen i wsp., 2020). O ile dzieci i młodzież w aspekcie somatycznym są grupą stosunkowo mniej zagrożoną ciężkim przebiegiem choroby wywołanej wirusem COVID-19, to właśnie tę grupę najsilniej mogą dotknąć konsekwencje psychiczne, emocjonalne i rozwojowe przedłużającego się kryzysu (Grzelak, Żyro, 2021). Warto jednak wspomnieć, że charakter i zakres wpływu na tę grupę wiekową zależy od wielu czynników podatności takich jak przede wszystkim wiek rozwojowy, aktualny status edukacyjny, ale także posiadanie specjalnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz istniejący wcześniej stan zdrowia psychicznego, uprzywilejowanie ekonomiczne i poddanie dziecka/rodzica kwarantannie z powodu infekcji lub strach przed infekcją. Wspomniane okoliczności będą kształtowały obraz, ale i mogą potęgować lub niwelować występowanie dodatkowych trudności natury psychologicznej.

Pandemia COVID-19 bardzo silnie, a zarazem szeroko wpłynęła na funkcjonowanie młodych ludzi oraz ich zdrowie psychiczne i dobrostan. W szczególności obciążający był czas bezpośrednio po zamknięciu szkół, w Polsce była to druga połowa marca 2020 r. Po pierwszym etapie radości, związanym z ogłoszeniem zamknięcia szkół, dzieci i młodzież doświadczała wielu emocji i problemów typowych dla sytuacji kryzysowej. Uczniowie musieli się zmierzyć z wieloma problemami, na które nie byli przygotowani. Okres izolacji w obliczu pandemii choroby COVID-19 dla wielu młodych osób utożsamiany i wspominany jest w dalszym ciągu jako związany z doświadczaniem silnego kryzysu (Bilicki, 2020). Dodatkowo cechami charakterystycznymi będzie brak poczucia bezpieczeństwa, zachwianie stabilizacji, lęk o przyszłość, zdrowie swoje i bliskich osób, kryzys ochrony zdrowia. Choć trzeba podkreślić, że to, jak młode osoby przeżywają sytuację kryzysową, którą bez wątpienia jest zagrożenie epidemiczne, zależy od ważnego filtra (buforu), który tworzy dla nich rodzina oraz bliższe i dalsze środowisko. Dynamika obciążenia emocjonalnego dzieci i młodzieży (sposób przeżywania kryzysu) zależy od trzech kluczowych elementów:

- kontekstu społecznego (składają się na to: zmiana ich codziennego życia, ograniczenia w poruszaniu się, informacje o sytuacji w kraju i za granicą, zachowania rówieśników itp.);
- kontekstu rodzinnego (sytuacja ekonomiczna, sytuacja demograficzna, jakość relacji rodzinnych – cechy systemu rodzinnego, wcześniejsze problemy występujące w rodzinie, tj. przemoc, uzależnienia itp.);
- cech osobowościowych młodego człowieka (dojrzałość mechanizmów obronnych, poziom wrażliwości, temperament itp.).

W ostatecznym rozrachunku samopoczucie młodego człowieka wobec trudnej sytuacji, jaka została wywołana na świecie w związku z wirusem SARS-Cov-2 zależy od specyficznych wyżej wymienionych czynników. Stąd też kiedy myślimy o sytuacji dzieci i młodzieży w czasach pandemii choroby COVID-19, musimy mieć na uwa-

dze, że nie jest ona jednorodna. Różne dzieci doświadczają różnych sytuacji i mają odmienne potrzeby.

Szkoła obok funkcji edukacyjnej i wychowawczej ma duże znaczenie w kontekście nawiązywania relacji rówieśniczych, trenowania umiejętności społecznych i kontaktów międzyludzkich. Przyjęcie formy nauki jako zdalnej, z wykorzystaniem metod i technik pracy na odległość, choć mające uzasadnienie w ograniczeniu rozprzestrzeniania się wirusa SARS-Cov-2 i choroby COVID-19 utrudniło możliwość zdobywania jakże ważnych kompetencji społecznych. Przymusowe zamknięcie w domach, zakaz gromadzeń, ograniczenie lub całkowita zmiana formy nauki na formę zdalną zmniejszyło także aktywność dzieci oraz wpłynęło na budowanie relacji rówieśniczych. Czas pandemii i okresowe w nim zamknięcia szkół dobitnie pokazały jak ważna jest powszechna szkoła nie tylko w dostarczaniu podstawowej wiedzy młodym członkom społeczeństwa, ale też jako instytucja umożliwiająca ich prawidłowy, wszechstronny rozwój (<https://kijow.pan.pl/?p=612>, dostęp: 15.12.2021 r.).

W kontekście owych skutków związanych z występowaniem pandemii choroby COVID-19 warto wspomnieć, iż osoby przebywające na kwarantannie, w tym także dzieci, które narażone na kontakt z osobami chorymi w szkole dość często odczuwają wyczerpanie emocjonalne, zaburzenia depresyjne, stres, drażliwość, napięcie, lęk i cierpią na bezsenność. Są to jednoznacznie negatywne i trudne dla dzieci oraz adolescentów objawy, które mogą wymagać pomocy ze strony rodziców/opiekunów, nauczycieli a nawet profesjonalnego wsparcia psychologicznego. Badania pokazują, że szczególnie negatywny wpływ na psychologiczną kondycję osób młodych ma przymusowe zamknięcie w domu, które nie tylko skazuje je na częściową beczynność i izolację od rówieśników, ale często w związku z długotrwałym przebywaniem w domu pozbawia tak potrzebnej w wieku rozwojowym prywatności i intymności (Singh i wsp., 2020).

W praktyce i z obserwacji wynika, iż młodsze dzieci doświadczają tęsknoty za swoimi przyjaciółmi oraz ulubionymi nauczycielami, a także odczuwają brak realizacji zainteresowań i pasji, zaś adolescenti, będąc w tak ważnym okresie znaczącego rozwoju nie mają szansy na rozwijanie swoich cech osobowościowych i kształtowanie tożsamości wśród osób znaczących, autorytetów i rówieśników.

Młodzież, szczególnie ta u progu dojrzałości, może dodatkowo niepokoić się możliwymi gorszymi perspektywami na przyszłość: co wynika z faktu, iż pandemia może zniweczyć ich marzenia, dążenia i nadzieje na sukces. Młode osoby obawiają się gorszych wyników w nauce, braku możliwości na rozwój, staże w prestiżowych miejscach oraz odrzucenia aplikacji na wyjazdy zagraniczne. Co ważne, podczas edukacji realizowanej z wykorzystaniem metod i technik pracy na odległość obniżona zostaje motywacja uczniów, zaś do głosu dochodzi niechęć do nauki i poszukiwanie alternatywnych sposobów zdobywania dobrych ocen, czemu niestety sprzyjają warunki łączenia się w formie online. Dodatkowo, w sytuacji, gdy wielu rodziców i opiekunów boryka się z poważnymi trudnościami, osoby młode mogą

stać się ofiarami przemocy słownej, psychicznej i fizycznej, doświadczanej bezpośrednio lub pośrednio.

Podsumowując powyższe rozważania, można wskazać czynniki oraz możliwy wpływ, w tym zarówno pozytywny jak i negatywny, w kontekście pandemii COVID-19 na funkcjonowanie dzieci w okresie szkolnym, w aspektach poznawczym, emocjonalnym i społecznym jak i behawioralnym:

Wpływ negatywny – czynniki:

- uciążliwość i nadmiar obowiązków szkolnych;
- zwiększony stres szkolny;
- obawy o problemy w szkole;
- brak bezpośredniego kontaktu z nauczycielami;
- uciążliwość e-lekcji;
- duża ilość czasu spędzana przed komputerem;
- brak aktywności;
- możliwe uzależnienia behawioralne;
- nieradzenie sobie z nauką zdalną;
- stres i napięcie przed zamknięciem szkół;
- zbyt dużo nauki, brak czasu na odpoczynek;
- nerwowa atmosfera w domu;
- nieskuteczność rozmów o przeżywanych trudnościach;
- ogólna obawa/niepewność co do przyszłości;
- obawy o przedłużenie ograniczeń.

Wpływ pozytywny – czynniki:

- dzielenie się z rodzicami przeżyciami czasu pandemii;
- zwiększenia czasu spędzanego w domu z bliskimi;
- postrzeganie zdrowia jako ważne;
- wystarczające wsparcie dorosłych;
- wystarczające wsparcie przyjaciół/rówieśników;
- wspólne granie w gry planszowe i realizacja zainteresowań (Grzelak, Żyro, 2021).

W kontekście psychospołecznych aspektów pandemii choroby COVID-19 dla edukacji warto wskazać za Pyżalskim (2021), iż ważnym problemem w kontekście populacyjnym będzie odbudowanie po powrocie na stałe do placówek edukacyjnych ważnych w edukacji relacji społecznych – głównie więzi rówieśniczych, ale także, co niezwykle istotne, relacji nauczyciel–uczeń. Z zadaniem tym zmierzą się nauczyciele oraz dyrektorzy szkół, jednak oddziaływanie to musi być ukierunkowane i zaplanowane długofalowo, gdyż skutki te mogą być widoczne na przestrzeni wielu lat.

Podsumowanie

Truizmem będzie twierdzenie o pandemii COVID-19 jako zjawisku o globalnych skutkach, jak dotąd najbardziej znaczącym w XXI wieku. W sondażu IPSOS przeprowadzonym z okazji Światowego Dnia Rozwoju Kompetencji Młodzieży 2021, jako

badania na grupie badawczej uczniów z 81 krajów świata, wskazano co do oceny skutków pandemii, m.in. za najważniejsze długotrwałe skutki pandemii dla dzieci i młodzieży uważa się pogorszenie zdrowia psychicznego i samopoczucia, zaległości edukacyjne, a w konsekwencji niższe kwalifikacje, niższe płace i bezrobocie. Z pozytywów – większe umiejętności cyfrowe. (World Youth Skills Day, 2021)

Warta obserwacji i głębokiej analizy pozostaje sytuacja tak uczniów, jak i nauczycieli jako bezpośrednich odbiorców zmian zachodzących, w sposób wymuszony okolicznościami pandemii, także w aspekcie ich długotrwałych i daleko idących skutków, które z pewnością będą przedmiotem naukowego namysłu w naukach społecznych i humanistycznych.

Niewątpliwie konieczne pozostaje uwzględnienie i niepomijanie w analizach wprowadzanych zmian legislacyjnych, których celem jest próba normowania sytuacji nadzwyczajnej, jaką jest stan epidemii, ale poprzez pryzmat ochrony wartości nadrzędnych, takich jak stabilność i pewność prawa, a nade wszystko zasady legalizmu w postępowaniu organów administracji. Ponadto konieczne pozostaje, zwłaszcza z punktu widzenia osób zarządzających jednostkami systemu oświaty – bieżące monitorowanie tak zmian prawnych, lecz także interpretacji organów i orzeczeń sądów, które wobec słabej jakości stanowionego prawa najpewniej będą miały tu istotne znaczenie dla wykładni stosowania prawa.

Bibliografia

1. Bilicki T. (2020), *Jak pracować z uczniem w kryzysie w czasie pandemii COVID-19?* w: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. Warszawa: EduAkcja. Pobrane z: <https://zdalnie.edu-akcja.pl>.
2. Bloom D.E., Cadarette D. (2019), *Infectious disease threats in the twenty-first century: strengthening the global response*. *Front Immunol*, 10: 549.
3. Grzelak Sz., Zyro D., (2021), *Jak wspierać uczniów po roku epidemii? Wyzwania i rekomendacje dla wychowania, profilaktyki i zdrowia psychicznego. Raport oparty na wynikach badań, przeprowadzonych wśród uczniów, rodziców i nauczycieli w okresie 04.2020 – 01.2021*. Warszawa.
4. Pilich M. (2021), w: Olszewski A., Pilich M., *Prawo oświatowe. Komentarz, wyd. II*, Warszawa, art. 30(b), art. 30(c), LEX
5. Poleszak W., Pyżalski J., (2020), *Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w dobie epidemii*, w: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. Warszawa: EduAkcja. Pobrane z: <https://zdalnie.edu-akcja.pl>.
6. Pyżalski J., (2021), *Zdrowie psychiczne i dobrostan młodych ludzi w czasie pandemii COVID-19 – przegląd najistotniejszych problemów*. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* Vol. 20 Nr 2 (2021).
7. Shen K., Yang Y., Wang T., Zhao D., Jiang Y., Jin R., Zheng Y., Xu B., Xie Z., Lin L., Shang Y., Lu X., Shu S., Bai Y., Deng J., Lu M., Ye L., Wang X., Wang Y. (2020), *Global Pediatric Pulmonology Alliance. Diagnosis, Treatment, And Prevention Of 2019 Novel Coronavirus Infection In Children: Experts' Consensus Statement*, *World Journal of Pediatrics*: WJP, pp. 1–9.
8. Singh S., Roy D., Sinha K., Parveen S., Sharma G., Joshi G. (2020), *Impact of COVID-19 and lockdown on mental health of children and adolescents: A narrative review with recommendations*. *Psychiatry Research*.

Źródła internetowe:

9. <https://kijow.pan.pl/?p=612>, dostęp: 15.12.2021 roku.
10. <https://covid19.who.int/>, dostęp: 15.12.2021 roku.
11. <https://covid19.who.int/region/euro/country/pl>, dostęp: 15.12.2021 roku.
12. World Youth Skills Day 2021, Ipsos global advisor: embargoed until impact of COVID-19 on children and young people's education, wellbeing and life opportunities: What do the public think?, <https://www.ipsos.com/pl-pl/skutki-pandemii-dla-dzieci-i-mlodziezy>, dostęp: 15.12.2021 roku

Akty prawne i orzeczenia:

13. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. poz. 493 z późn. zm.).
14. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. poz. 491 z późn. zm.),
15. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. z 2019 r. poz. 1239 i 1495 oraz z 2020 r. poz. 284, 322 i 374).
16. Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2095 z późn. zm.).
17. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1082 z późn. zm.).
18. Wyrok TK z 26.10.1999 r., K 12/99, OTK 1999, nr 6, poz. 120.
19. Wyrok TK z 20.04.2004 r., K 45/02, OTK-A 2004, nr 4, poz. 30.
20. Wyrok WSA w Białymstoku z 14.10.2021 r., II SA/Bk 685/21, LEX nr 3253707.
21. Wyrok WSA w Białymstoku z 8.07.2021 r., II SA/Bk 412/21, LEX nr 3206424.
22. Wyrok WSA w Szczecinie z 24.06.2021 r., I SA/Sz 267/21, LEX nr 3191652.

Izabela Glac

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Wojciech Glac

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie